

Z pozostalosti Teodora Münza: Medzi vierou, ateizmom a bohohľadačstvom (K 100. výročiu narodenia Teodora Münza)

MICHAL BIZOŇ, Univerzita Komenského v Bratislave, Pedagogická fakulta, Katedra etickej a občianskej výchovy, Bratislava, Slovenská republika

ZLATICA PLAŠIENKOVÁ, Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra filozofie a dejín filozofie, Bratislava, Slovenská republika

BIZOŇ, M. – PLAŠIENKOVÁ, Z.: From the Literary Estate of Teodor Münz: Between Faith, Atheism and the Search of God (In Honor of the 100th Anniversary of Teodor Münz's Birth)
FILOZOFIA, 81, 2026, No 5, pp. 570 – 585

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International Public License.

The paper examines some unpublished manuscripts from the literary estate of the renowned Slovak philosopher and translator, Teodor Münz (1926 – 2022). These manuscripts offer key insights into his spiritual and philosophical development. Through an analysis of two autobiographical fragments, the authors trace his journey from a profound Christian faith to atheism, and his existential search for God. The study emphasizes the decisive influence of Ludwig Feuerbach's philosophy on this process, as well as its psychological and existential aspects. The authors demonstrate that Münz's atheism does not entail the rejection of the question of God, but rather a philosophical quest for meaning, and later also a critical and open-minded search for God. The aim of this paper is to highlight the importance of Münz's literary estate in deepening our understanding of his personality and completing the existing view of his philosophical thought by incorporating his personal spiritual reflections.

Keywords: Teodor Münz – literary estate – faith – atheism – the search for God

Úvod

Tento rok si pripomínáme 100. výročie narodenia jednej z najvýznamnejších postáv slovenskej filozofie 20. a 21. storočia, Teodora Münza (1926 – 2022), uznávaného historika filozofie a prekladateľa filozofických prác z nemeckého jazyka. Münz zanechal po sebe úctyhodné dielo, ktoré pozostáva z 10 knižných monografií a jednej monografickej štúdie;¹ 219 štúdií, článkov a vedecko-popularizačných textov; 35 recenzií a ďalších 144 kratších textov, polemík a správ,² ako aj 144 príspevkov v týždenníku, neskôr (od roku 2003) dvojtýždenníku *Mosty*, čo bolo najviac spomedzi všetkých prispievateľov. Ako prekladateľ zanechal po sebe 16 knižných prekladov diel významných predstaviteľov nemeckej klasickej i poklasickej filozofie, akými boli: Kant, Fichte, Hegel, Feuerbach, Nietzsche, Freud; a viac ako desiatku menších prekladov rôznych štúdií prevažne z nemčiny.³ Okrem týchto prác publikovaných za života však Münz zanechal po sebe aj rozsiahlu literárnu pozostalosť, ktorú by sme práve pri príležitosti 100. výročia jeho narodenia radi predstavili v kontexte celku jeho diela. Zároveň by sme chceli na základe jeho autobiografických spomienok priblížiť dve kľúčové udalosti z jeho života, ktoré podstatným spôsobom ovplyvnili zameranie jeho filozofického skúmania a podobu jeho tvorby.

1. Základná charakteristika pozostalosti ako celku

Pozostalosť Teodora Münza pozostáva z množstva textových súborov, ktoré obsahujú dovedna viac ako 1000 normostrán. Jedným z cieľov nášho výskumného projektu zameraného na Münzovu tvorbu je sprístupniť aspoň časti pozostalosti širšej odbornej verejnosti, čo bolo aj želanie samotného Münza – zverejniť texty až po jeho smrti (*Archív Teodora Münza*, ďalej ako ATM).⁴ Pred zverejnením však bude potrebné rukopisy podrobiť dôkladnému výberu a redakcii, s čím Münz

¹ Ide o štúdiu *Náboženská filozofia na Slovensku v prvej polovici 20. storočia*, ktorá vyšla v roku 1994 ako siedme číslo časopisu *Filozofia*. Pozri Münz (1994a).

² Na tomto mieste môžeme spomenúť, že na stránkach časopisu *Filozofia* (1966 – doteraz), vrátane všetkých jeho predchodcov *Philosophica Slovaca* (1946 – 1949), *Filozofický sborník* (1950 – 1952), *Filozofický časopis* (1953 – 1955), *Slovenský filozofický časopis* (1956 – 1960) a *Otázky marxistickej filozofie* (1961 – 1965), publikoval spomedzi všetkých autorov najviac príspevkov, dovedna 105.

³ Uvedené údaje o počte Münzových prác vychádzajú z nami doplnenej a upravenej verzie *Bibliografie Teodora Münza* (Plašienková 2014), ktorá sa nachádza v zborníku *Reflexia európskej filozofie v slovenskej filozofii 20. storočia* z roku 2014, celom venovanom jeho tvorbe.

⁴ Vzhľadom na to, že Münzova pozostalosť nie je ešte spracovaná, budeme na ňu v texte jednotne odkazovať ako na *Archív Teodora Münza* (ATM) a zároveň budeme uvádzať názvy jednotlivých súborov pozostalosti, z ktorých sme čerpali, bez uvedenia paginácie.

taktiež počítal a túto úlohu zveril svojej „spriaznenej duši“ (ako v pozostalosti nazýval spoluautorku tohto textu). Pôjde o neľahkú úlohu, pretože jedným zo základných hybných momentov jeho filozofickej tvorby, ako ju poznáme už z jeho uverejnených spisov, bolo pravdohľadačstvo, ktoré sa okrem iného prejavilo aj tým, že počas celej svojej filozofickej kariéry kriticky prehodnocoval aj svoje vlastné názory, prekonával ich a budoval na nich ďalšie. Takýmto kritickým a sebakritickým prístupom sa postupne utvárala a kryštalizovala jeho vlastná filozofia, ktorá nikdy nebola v cieľi, ale vždy na ceste. V písanom texte sa takéto prehodnocovanie názorov prejavovalo aj protirečeniami, čoho si bol Münz dobre vedomý:

Už chápem Nietzscheho. Keď písal len aforizmy, svoje chvíľkové nápady, ktorými oplýval (a geniálnymi), nemohol myslieť na to: to som napísal včera, pred týždňom, pred mesiacom, lebo tiež zabúdal. A tak popísal aj mnoho protirečení. Vidíme to na sebe, hoci nie som Nietzsche, hoci... hoci... a tak ďalej (ATM – *Poznámky, improvizácie, kritiky, sebakritiky, spovede...*).

Rovnako v pozostalosti mal Münz tendenciu myšlienky neustále nanovo premýšľať, texty neustále revidovať a spisovať vo viacerých verziách, takže jej reflexia vyžaduje ich vzájomné porovnávanie, selekciu a zosúladenie.

Pokiaľ ide o datovanie jednotlivých textov pozostalosti, nie je zrejmé, kedy presne ich Münz začal písať. Pozostalosť obsahuje len málo časových údajov, na základe ktorých by bolo možné identifikovať ich približný vznik. Niektoré texty takéto údaje obsahujú, no zďaleka nie všetky a aj ich presnosť je neistá. Napríklad súbor s názvom *3Hrdina a Boh* obsahuje poznámku „Koniec, druhá verzia 17.12.09, tretia 22.7.2010, štvrtá 20.11.2012“ (ATM – *Hrdina a Boh*). Inde zas Münz vkladá časové údaje v podobe aktualizáčnych poznámok: „No dnes (2016) sa aj u nás antisemitizmus vracia“ (ATM – *Poznámky, improvizácie, kritiky, sebakritiky, spovede...*). A hneď o dve strany ďalej nachádzame ďalšiu poznámku súvisiacu s antisemitizmom: „Po jeho páde [po páde Sovietskeho zväzu, doplnili autori] boli aj u nás silné protižidovské nálady a dnes (2017) máme v parlamente protižidovskú stranu“ (ATM – *Poznámky, improvizácie, kritiky, sebakritiky, spovede...*). Naďabiť možno aj na neurčité vyjadrenia, ako v prípade komentára k fragmentu „Prečo som neveriaci [kurzívou doplnili autori] (písané pred viacerými rokmi, teraz už len definitívne skorigované a doplnené)“ (ATM – *Poznámky, improvizácie, kritiky, sebakritiky, spovede...*). Alebo o niečo konkrétnejšie: „Doplnok po štyroch rokoch. Dnes, už takmer osemdesiatročný,

viem, o čo išlo“ (ATM – *Filozofické etudy*).⁵ Krátko na to sa nachádza ďalší doplnok: „Doplnok po ďalších rokoch. Svitlo mi zase čosi nové“ (ATM – *Filozofické etudy*). Tieto poznámky jasne dokazujú už uvedenú skutočnosť, že Münz sa k svojim textom neustále vracal a revidoval ich aj počas dlhšieho časového obdobia. Časový horizont vzniku možno odhadovať aj vtedy, keď Münz komentuje spoločenské dianie: „Som dojatý⁶ z pápežovho vyhlásenia, že príde navštíviť oblasti v Taliansku postihnuté silným zemetrasením“ (ATM – *Poznámky, improvizácie, kritiky, sebakritiky, spovede...*). Aj v tomto prípade však panuje neistota, keďže môže ísť o návštevu Benedikta XVI. z roku 2009 alebo jednu z Františkových návštev v rokoch 2016 a 2017. Ako určitá pomôcka pre datovanie môžu poslúžiť aj bibliografické údaje zdrojov, na ktoré Münz v textoch občas odkazuje. Z tohto hľadiska sú zaujímavé predovšetkým zdroje vydané po roku 2000. Úplne jasné datovanie v pozostalosti má len Münzova prosba o jej redakciu a uverejnenie po jeho smrti, pri ktorej je uvedený dátum 10. október 2015. Nevieme síce, kedy presne začal Münz s písaním textov, ale s istotou vieme, že vznikali prinajmenšom posledných 22 rokov jeho života, ako naznačuje poznámka nachádzajúca sa v súbore nazvanom *Filozofické etudy*: „Až teraz, na sklonku života, som schopný hovoriť o náboženstve nezaujatejšie a vidieť v ňom dokonca aj pozitíva. Začleňujem ho do systému poznávania, hľadania skutočnosti, a to ma teší, hoci ešte aj v týchto etudách – začal som ich písať v roku 2000 – hovorím o bohu často po starom“ (ATM – *Filozofické etudy*). Ide zatiaľ o najpresnejšiu informáciu o tom, kedy približne začali vznikať texty pozostalosti, na ktorých Münz priebežne pracoval až do svojej smrti v roku 2022. Aj napriek tomu, že ich začal písať až na „sklonku života“, išlo o pomerne dlhé obdobie viac ako dvoch dekád jeho tvorby, počas ktorých publikoval päť kníh, preložil dve Nietzscheho práce a napísal množstvo ďalších textov. Táto skutočnosť sa prejavuje vo vzájomnom myšlienkovom prelínaní sa jeho uverejnenej a neuverejnenej spisby.

Z hľadiska formy majú texty podobu kratších útvarov, ako sú eseje, úvahy, krátke zamyslenia, autobiografické spomienky alebo aforizmy. V tomto smere sú výstižné aj názvy súborov ako: *Poznámky, improvizácie, kritiky, sebakritiky, spovede...* alebo už spomenuté *Filozofické etudy*. Text je zväčša členený do menších fragmentov, ktoré myšlienkovy na seba niekedy nadväzujú a inokedy nie. Pozostalosť ukazuje, že Münz nebol len nadšeným čitateľom a obdivovateľom

⁵ Tento doplnok možno datovať približne do roku 2004, štyri roky po tom, ako začal písať *Filozofické etudy*, a dva roky pred tým, ako sa dožil osemdesiatky.

⁶ Myslené ironicky, ako vyplýva z nasledujúceho Münzovho komentára tejto udalosti.

aforizmov, či už v podaní Nietzscheho alebo autorov ako Janovic, Brösl a Lec, ale aj ich zručným pisateľom a tvorcom. Pre ilustráciu sme vybrali po jednom aforizme o starobe, smrti, Bohu, náboženstve a filozofii. Ide o témy, ktoré sa Münza, vzhľadom na jeho vysoký vek, niekoľko desaťročí bytostne dotýkali, a preto mohol o nich dlho a dôkladne premýšľať:

O starobe: „Staroba je trest za neprehýrený život“ (ATM – *Poznámky, improvizácie, kritiky, sebakritiky, spovede...*).

O smrti: „Prečo rušíme trest smrti? Lebo trestom je život a nie smrť“ (ATM – *Poznámky, improvizácie, kritiky, sebakritiky, spovede...*).

O Bohu: „Boh neexistuje a preto je nám občas aj dobre“ (ATM – *Filozofické etudy*).

O náboženstve a filozofii: „Čo majú náboženstvo a filozofia spoločné? To, že riešia problémy, ktoré si samy narobili“ (ATM – *Poznámky, improvizácie, kritiky, sebakritiky, spovede...*).

V úvode svojej knihy *Listy filozofom* (2002) Münz napísal: „píšem o problémoch, ktoré sa ma osobne, ba bytostne dotýkajú, ktoré ma sprevádzajú a pália už desaťročia a ktoré sa ani týmito Listami neriešia“ (Münz 2002a, 11). To isté by sa dalo povedať aj o jeho pozostalosti, ktorá ako celok predstavuje najosobnejšie, najintímnejšie a najbytostnejšie vyjadrenie jeho filozofického myslenia. Taktiež platí, že problémy, o ktorých v pozostalosti píše, nie sú v jeho tvorbe celkom novými, ale skôr sa v nej vracia k starým, stále páliacim problémom, ktoré neraz, a to je isté nóvum, zasadzuje do kontextu vlastného života. V pozostalosti nachádzame problematiku ľudovej slovesnosti: vzťah prísloví a filozofie; ľudová antropológia; rozprávky a fantázia. Ďalej nachádzame antropologickú problematiku: vzťah človeka a prírody; vzťah človeka a zvierat; rozum; ambivalentnosť človeka, jeho viacestnosť; dobro a zlo; budúcnosť človeka. No a, samozrejme, nemožno zabudnúť na hlavnú problematiku celej Münzovej tvorby vrátane pozostalosti, ktorou je vzťah človeka a Boha alebo náboženská problematika; kritika náboženského antropomorfizmu; noetická kritika existencie Boha; morálna kritika existencie Boha; ateizmus a bohohľadačstvo.

Vo všeobecnosti by sme o Münzovej tvorbe mohli povedať, že čím bol starší, tým viac filozofoval za seba, myslel vlastnou hlavou, nepridíňajúc sa iba názorov iných filozofov. To však neznamená, že by iných filozofov a ich názory ignoroval, ale radšej s nimi vstupoval do kritického dialógu. Spomedzi filozofov, ku ktorým sa v pozostalosti hlási, z ktorých vychádza, ale s ktorými aj nesúhlasí, sú najviac zastúpení jeho dvaja osudoví filozofi Ludwig Feuerbach

a Friedrich Nietzsche. Druhý menovaný viac ako prvý. Kým prvých dvadsať rokov Münzovej tvorby patrilo, dalo by sa povedať, Feuerbachovi, tak posledných dvadsať rokov Nietzschemu. Avšak bol tu aj istý rozdiel vyplývajúci z toho, že Nietzsche sa začal zaoberať až oveľa neskôr, v zrelom období svojej tvorby a tak si od začiatku udržiaval od neho istý kritický odstup. Samozrejme, popri týchto dvoch filozofoch sú v pozostalosti prítomní aj ďalší jeho starí známi, ako napríklad Spinoza, Hegel, Kant, Heidegger, Lorenz, Jaspers a mnohí ďalší.

Veľmi cennými časťami pozostalosti sú autobiografické pasáže, v ktorých sa vracia k rozličným udalostiam a príhodám zo svojho života. Ich funkciou nie je len priblížiť minulosť, ale Münz sa neraz púšťa do analyzovania ich príčin a dôsledkov. Sám pred sebou a pre seba sa snaží objasniť ich význam pre svoj život a opäť nielen pre minulosť či vtedajšiu prítomnosť. Išlo mu v nich skôr o sebaporozumenie / sebapoznanie. Popri známych príhodách z jeho života, rozpovedal v pozostalosti aj také, o ktorých sa až doposiaľ, z rozličných dôvodov (napríklad obavy) nezmieňoval alebo ak, tak len úzkemu kruhu najbližších. Takouto príhodou je napríklad tá, keď sa mu „pre svoju lásku k slobode“ (ATM – *Filozofické etudy*) podarilo, predstierajúc čiastočnú hluchotu, ujsť z vojenskej služby. Odchodom do civilu sa však príbeh neskončil, pretože po čase dostal opätovne predvolanie pred komisiu ušiarov. Našťastie aj toto preskúšanie dopadlo pre neho dobre, hoci v závere sa ho snažili nachytať slovami: „Končíme, môžete sa obrátiť“ (ATM – *Z môjho života*).

Za obzvlášť zaujímavé a prínosné možno považovať jeho spomienky na detstvo a mladosť, pretože ako sám píše: „Moja dospelosť bola a je aj na staré kolená replikou môjho detstva na vyššej úrovni“ (ATM – *Poznámky, improvizácie, kritiky, sebakritiky, spovede...*). Alebo: „Moja dospelosť nadväzuje na moje detstvo, ktoré ju vysvetľuje“ (ATM – *Poznámky, improvizácie, kritiky, sebakritiky, spovede...*). Münz v pozostalosti uvádza viacero príkladov, na ktorých demonštruje platnosť týchto princípov. My sa teraz bližšie pozrieme na dve najvýznamnejšie udalosti z Münzovej mladosti, prostredníctvom ktorých možno vysvetľovať nielen jeho životné osudy, ale aj jeho filozofiu.

2. Od viery v Boha k neviere

Jedna z týchto formatívnych udalostí Münzovej mladosti – zážitok „zázraku záchranu života Bohom“ – sa odohrala počas Povstania. Druhá – stretnutie s Feuerbachom – krátko po ňom, počas jeho univerzitného štúdia filozofie. O obidvoch Münz písal aj verejne, vedno napríklad v *Liste Feuerbachovi* (Münz 2002a, 69 – 70), kde sa však primárne venoval stretnutiu s jeho „prvým du-

chovným otcom“ (Münz 2002a, 69) a jeho dôsledkom, a zážrak zmienil iba jednou vetou. O obidvoch hovoril aj v rozhovore s Martinom Domčekom *Pravda a skutočnosť je vždy relatívna*, ktorý bol pôvodne uverejnený v týždenníku *Slovo* (Münz 2002c) a neskôr aj v časopise *Kritika & Kontext* (Münz 2002d).

My sa najskôr bližšie pristavíme pri Münzových spomienkach na deň, ktorý v pozostalosti označil za najpohnutejší, najosudovejší a najplodnejší deň svojho života, keď sa utvrdil vo viere v Boha, ktorú však čoskoro pod vplyvom Feuerbacha stratil a keď v ňom začalo klíčiť semeno jeho neskoršej filozofie (ATM – *Filozofické etudy*). Budeme postupovať chronologicky, hoci Münz začína svoje spomienky stretnutím s Feuerbachom a až potom pokračuje udalosťami z Povstania.

Ide o spomienku na udalosti, ktoré ako partizán zažil počas Povstania 31. októbra 1944 pri Korytnici.⁷ O tomto významnom dni svojho života vydal Münz v roku 2002 svedectvo aj verejne v týždenníku *Evanjelický posol spod Tatier* (Münz 2002b),⁸ kde opísal priebeh udalostí onoho dňa, ktoré teraz priblížime.

Partizánska skupina, v ktorej Münz počas Povstania pôsobil, ustupovala z Banskej Bystrice smerom na Donovaly do Korytnice – išlo o jednu z posledných, ak nie poslednú, Nemcami neobsadenú obec. Do Korytnice prišli už v pondelok 30. októbra, odkiaľ sa na noc stiahli na úpätie Prašivej. Na druhý deň ráno sa asi tridsaťčlenná skupina partizánov, vrátane Münza, vydala naspäť do Korytnice pre proviant z opusteného skladiska, ktorý si, azda z ľahkovážnosti, nezaopatřili už v predchádzajúci deň. Netušiac, že Nemci v noci obec obsadili, zišli až na okraj smrekového lesa, pod ktorým sa tiahla dlhá lúka s osamelým domom (horárňou) na dolnom konci a uzreli na lúke starého pastiera s malým chlapcom, ktorí tam pásli kravy. Keď ich starý pastier zbadal, pokýval im rukou, aby prišli bližšie. Krátko na to sa medzi partizánmi a nemeckými vojakmi, ukrytými v horárni, strhla tvrdá prestrelka, ktorá pre partizánov dopadla veľmi zle. Tých niekoľko partizánov, čo prežili nemeckú paľbu a dali sa na ústup naspäť do hory, začali Nemci prenasledovať. V *Evanjelickom poslovi* spomína Münz na svoj útek takto:

Utekal som späť do hory aj ja, no Nemci nás prenasledovali. Nastali ťažké chvíle. Počul som za sebou krik, strelbu, ale vládol som čoraz menej utekať. Mal som na sebe vojenský mundúr, pod ním civilné šaty, na chrbte ťažký

⁷ Mimochodom, ide o deň Pamiatky reformácie, na čo však Münz ako luterán v onen deň vôbec nepomyslel (Münz 2002b, 15).

⁸ Krátko sa o tomto dni zmieňuje aj v rozhovore s Anastáziou Ginterovou pre týždenník *Mosty* (Münz 1994b, 11).

batoch a cez krk prevesený ľahký guľomet. A šatstvo napité vodou, lebo posledné dni hodne pršalo. Napokon som sa od vysilenia zvalil do čučoredia, nech sa deje, čo sa má. S partizánmi sa Nemci nehrali a väčšinou ich nebrali do zajatia. Ale nič sa nedialo a krik tiež ustal. Zrazu som priamo pod nosom zacítil ostrý kyslý pach. Začal som hrabať v tráve a nahmatal som veľký rozbitý pohár naložených uhoriek. Chvatne som ich čistil od skla a hltal jednu po druhej. To ma vzpružilo. Po chvíli som sa pozbieral a utekal ďalej. Už ma nik neprenasledoval a ani neviem, ako som sa dostal do tábora. Došli sme traja (Münz 2002b, 15).

V pozostalosti vo fragmente *Povstanie* k tomu dodáva:

To bol teda ten zázrak. Nieкто utekal predо mnou, stratil fľašu a ja som na ňu natrafil. Vtedy som to však videl inak, cítil som ochrannú ruku Boha nad sebou a veril som, že sa mi už nič zlé nestane. Aj sa to splnilo. Domov som sa vrátil v apríli budúceho roku, slabý ako mucha, zavšivavený, ale zdravý (ATM – *Filozofické etudy*).

Tento „uhorkový zázrak“, ktorý Münz považoval za ozajstný, t. j. náboženský zázrak, ho utvrdil v jeho viere v Boha – bol presvedčený, že za svoje prežitie vďačí práve jemu. V pozostalosti sa k tejto svojej vtedajšej viere kriticky vracia a kladie si otázku: Prečo Boh zachránil práve jeho? Čím bol lepší ako druhí? Svoju vtedajšiu logiku uvažovania odmieta a poukazuje na Božiu amorálnosť, ktorá sa skrýva za jeho nevyspytateľnosťou. Analogicky poukazuje na to, že ľudského otca, ktorý by nechal zabiť deväť svojich detí a desiate by zachránil, by sme nepovažovali za záchrancu hodného našej lásky a vďačnosti, ale za zločínca hodného opovrhnutia a odsúdenia (ATM – *Filozofické etudy*).

Spomienky na tento „deň strašného paradoxu“ (ATM – *Filozofické etudy*), uvedené v pozostalosti (a ich viaceré verzie), sa v niekoľkých dôležitých ohľadoch a detailoch líšia od toho, čo prezentoval v *Evanjelicom poslovi*, čo zaiste súvisí aj s charakterom a náboženským zameraním periodika. Spomienka v *Evanjelicom poslovi* ponúka o niečo podrobnejší opis priebehu udalostí, ktoré bezprostredne predchádzali onomu dňu. Význam spomienok z pozostalosti spočíva jednak v tom, že v nej nachádzame niekoľko dôležitých detailov, ktoré Münz v *Evanjelicom poslovi* zamlčal, ale predovšetkým v tom, že v nej nachádzame okrem samotného opisu udalostí aj ich spätnú reflexiu.

Jedným podstatným, v *Evanjelicom poslovi* zamlčaným, „detailom“ je skutočnosť, že Münz počas boja zastrelil jedného z nemeckých vojakov, o čom sa v pozostalosti na prvý pohľad zmieňuje len celkom vecne, bez emócií a akejkolvek reflexie:

Nemci strieľali ponad naše hlavy, mysliac si, že sme vyššie v hore. Ležal som dobre chránený za veľkou skalou a strieľal som z ľahkého guľometu do Nemcov na náprotivnej strane lúky, ukrytých v horárni. Aj som jedného skolil. Chytil sa za brucho, vykrikol „Mutter“ a skotúľal sa dole drevenými schodmi, čo viedli popri stene na povalu (ATM – *Filozofické etudy*).

Ďalšie zamlčanie súvisí so smrťou jednej z kráv pasúcich sa na lúke. V *Evanjelickej poslovi* čítame: „... Len kravy sa pásli ďalej, alebo začudovane pozorovali to nezmyslené ľudské besnenie. Nakoniec „padla“ aj jedna z nich“ (Münz 2002b, 15). V pozostalosti sa však dozvedáme aj to, prečo a ako táto krava „padla“.

Len kravy zostali úplne pokojné. Stáli a nechápavo sa dívali, čo sa to robí. Ich sa to netýkalo a čakali, kým to prejde. Jedna z nich sa nedočkala. Vytiahol som revolver, zasunul som si do neho svetelné náboje a tak dlho som triafal do nej, kým som ju nezasiahol. Zvalila sa na chrbát a dlho kopala nohami do vzduchu. Potom sa utíšila (ATM – *Filozofické etudy*).

Prečo Münza, uprostred zúriaceho boja, vyrušili tie pokojne stojace kravy tak, že jednu z nich musel pripraviť o život, nedbajúc pritom na svoj vlastný? Priamu odpoveď na túto otázku v pozostalosti nenachádzame, no nachádzame v nej Münzovu reflexiu tejto udalosti v podobe antropologického zamyslenia sa na nad vzťahom človeka a zvierťa.

Na jednej strane sa môže zdať prekvapivé, že práve tejto udalosti z onoho dňa venuje Münz v pozostalosti najviac priestoru – tri normostrany – v porovnaní s ostatnými, akými boli: zastrelenie nemeckého vojaka; zranenie malého pastierika, ktorý bezhlavo pobehoval po lúke, zúfalo vykrikujúc „mamička“; alebo „uhorkový zázrak“. Na druhej strane jeho reflexia v sebe integruje všetky zážitky onoho dňa a prepája ich do línie vzťahov človek – príroda – Boh.

Münz sa pýta, prečo tie kravy ostali také pokojné, keď všade navôkol nich lietali guľky a vybuchovali granáty? Jeho odpoveď je prostá, lebo kravy, na rozdiel od ľudí, nemajú rozum – sú sprosté. Münz síce pripúšťa, že rozum je špecifikom človeka, no nezdieľa všeobecne rozšírenú pýchu naň, lebo ako napísal v liste Nietzsche: „Rozum, človekova pýcha, je... dvojsečná zbraň“ (Münz 2002, 112) a môžeme pripomenúť aj biblické príslovie „pýcha predchádza pád“ (porov. Prís 16,18). Rozum v človeku rozvinul, vo význame prehĺbenia aj rozšírenia, všetky základné dispozície prítomné už v zvierati, ktoré sa v ňom osamostatnili a ktoré ním zmietajú v podobe rozličných protikladov. V tejto súvislosti pripodobňuje zviera k semenu a človeka k rozkošatenému stromu, ktorý je však podľa neho zdegenerovaný. To, že zvieratá v skutočnosti stoja vyššie ako človek, podľa neho názorne ukazuje aj prípad s kravami „tie...

neboli hlúpe, ale sa povznášali nad všetko ľudské, stáli vyššie a nie nižšie, než my“ (ATM – *Filozofické etudy*). Tu treba povedať, že Münz sa dopúšťa neprimeraného antropomorfizmu, keď predpokladá, že kravy sa mohli nad to všetko ľudské besnenie, uprostred ktorého sa ocitli, povzniesť. Rozum človeku priniesol určité radosti a šťastie – dobrá, ktoré sú zvieratú cudzie, no zároveň aj „vnútorné trápenia, neistoty, večné problémy, besy, celú tú nešťastnú psychiku, čo si nevie uniesť seba samu“ (ATM – *Filozofické etudy*). Človek teda podľa neho rozumom viac stratil, ako získal. A na ducha, t. j. rozum, tvrdí Münz, aj zahynieme, pretože sebazdokonaľovaním zdokonaľujeme v sebe aj zlo, ktoré rastie ruka v ruke s dobrom. Ľudský rozum je síce neutrálny, no použiť sa dá rovnako k dobru, ako aj k zlu. Nádej pre človeka nevidí ani v rozvoji vedy a techniky, do ktorého sa dnes veľa investuje, pretože sa mína so základnými existenciálnymi potrebami človeka.

Slovom, Münz zviera oslavuje a vyzdvihuje, človeka však zhadzuje a ľutuje a zároveň neľútostne konštatuje: „My sme tu už nemali byť“ (ATM – *Filozofické etudy*).⁹ Pokladá za výsmech Boha, že práve človek so všetkým svojím zlom a celou svojou biedou sa považuje za stvoreného na obraz Boží.

Tieto úvahy o človeku a zvierati sú súčasťou Münzovej filozofie človeka, na margo ktorej v pozostalosti uvádza, že bola latentne obsiahnutá v jeho skúsenosti s kravou pri prepade Korytnice (ATM – *Filozofické etudy*). Pokojne stojace kravy mu naplno ukázali rozdiel medzi zvieratom a človekom, veď kontrast medzi ich (ne)konaním a konaním človeka už snáď nemohol byť ani väčší. Môžeme sa preto domnievať, že za jeho zabitím jednej z nich bolo (okrem iného) aj znechutenie, ba zhnusenie z človeka a odpor k nemu. O vzťahu človeka a zvierata Münz písal opakovane už od 90. rokov, no najviac a v najrozvinutejšej podobe vo svojej predposlednej knihe *Odchádzame? Esej o človeku a prírode* (2020). Jeho úvahy o človeku ako padlom zvierati, človeku, ktorý sa na Zemi nemal vôbec objaviť, sú do značnej miery inšpirované Nietzscheho filozofiou, čo do veľkej miery potvrdzujú Münzove slová v pozostalosti:

⁹ Na inom mieste pozostalosti zas na Hamletovu otázku „Byť či nebyť?“ odpovedá: „Byť, ale nie človekom. Aspoň nie v takom bytí, ako je naše. Nestačí, že tu vyvádza príroda, musí ešte aj človek? A ešte horšie ako ona? Ale tak to už býva. Dieťa musí zájsť ďalej, než rodič. Taký je predsa vývoj. Nie, nie, vrcholom života tu malo byť zviera; ak tu vôbec mal byť nejaký život“ (ATM – *Poznámky, improvizácie, kritiky, sebakritiky, spovede...*). Porov. Münz (2020, 221).

Keby ste boli aspoň takí dokonalí, ako zvieratá!, privoláva ľuďom Nietzsche – Zarathustra. Nietzsche to zrejme tiež dávno precítil a premyslel. Pre neho zostal človek len zvieratom, ale všelijako chorým a zvráteným, nepodareným, odsúdeným na zánik. Myslím si to aj ja. Evolúcia sa mala zastaviť pri zvierati, ono by ešte ako-tak obstálo v tejto absurdite, ktorej sa treba len smiať – tiež Nietzscheho výraz – hoci zvieratá majú tiež svoje bolesti. Človek so svojím rozumom a jeho strašlivými možnosťami, predbiehajúcimi aj jeho matku-prírodu, je tu už navyše. Že to nezvláda, o tom najlepšie svedčí náboženstvo – útek pred svetom k mimosvetenskému Bohu-ochrancovi. Bože, pomôž, ja som nemohúci, trstina vo vetre. Že ten svet stvoril práve ten Boh, to mu nevadí. Svet je dobrý, ale my sme zlí. Teda tak to je (ATM – *Z môjho života*).

Tento Münzov komparatívny pohľad na človeka a zviera ho nakoniec vždy viedol aj k úvahám o náboženstve či vzťahu človeka k Bohu. Nejde však len o všeobecné konštatovania, ale aj o osobné metamorfózy, ktorými počas života prechádzal. Od pevnej viery, že Boh zachránil jeho život, že svet predstavuje harmonický poriadok vedený Božou prozreteľnosťou, k ateizmu. Jeho príčiny tak nemožno hľadať v náboženskej ľahostajnosti, ale v kríze viery, ktorú možno považovať priam za existenciálnu. Táto sa postupne stáva podložíom neskoršieho Münzovho totálneho rozchodu s Bohom, ktorý je veľmi dramatický. Spôsobila ho druhá formatívna udalosť, ktorou bolo stretnutie s Feuerbachom v druhom ročníku jeho univerzitného štúdia filozofie v roku 1947, keď sa začítal do jeho knihy *Podstata náboženstva* (1846).¹⁰ Feuerbachova kritika náboženstva – zvlášť kresťanstva, vyjadrená v téze, ktorú Münz neskôr označil za kopernikovsky obrat (Münz 1973, 14), že nie Boh, ako to hovorí Biblia, stvoril človeka podľa svojho obrazu, ale človek si stvoril Boha podľa svojho obrazu – ho hlboko zasiahla a natrvalo otriasla jeho náboženskou vierou, v ktorej od malička vyrastal a v ktorej ho počas Povstania utvrdil aj zážitok „záchrany života Bohom“. Čítanie Feuerbacha mu ukázalo celkom inú pravdu o Bohu, v ktorého veril a spôsobilo v jeho živote rozhodujúci zlom, pretože ako poznamenáva vo fragmente *Prečo som neveriaci*:

¹⁰ O Feuerbachovi čítal už skôr, ako uvádza v pozostalosti, na gymnáziu v Prešove, kde si kúpil knihu Samuela Štefana Osuského (1888 – 1975) *Prvé slovenské dejiny filozofie* (1939), ale vtedy na neho nijak zvlášť nezapôsobil (ATM – *Poznámky, improvizácie, kritiky, sebakritiky, spovede...*). Detailnejšiu reflexiu Münzovho vzťahu k Feuerbachovi, z ktorej aj tu vychádzame, sme predstavili v našej štúdii *Životná skúsenosť, základné mýtniky a prínos tvorby Teodora Münza* (Plašienková – Bizoň 2026), publikovanej v knihe: Foltin, M. – Kladková, L. – Martinkovič, M. (eds.): *Filozofický ústav SAV (1946 – 2026). História, osobnosti, perspektívy* (2026), 261 – 292.

Feuerbach mi prezradil, že v Bohu uctievam len svoj zdokonalený obraz. To ma prekvapilo, vydesilo a urazilo. Existuje teda len v mojej hlave? Bol som nielen sklamaný, ale cítil som sa aj oklamáný. Tak som v neho veril, tak som sa na neho spoliehal, tak som mu dôveroval! (ATM – *Poznámky, improvizácie, kritiky, sebakritiky, spovede...*).

Je to priam psychologický výkrik, v ktorom sa zračí jadro Münzovho (ne)náboženského obratu. Münz nemal záujem o Boha, ktorý je len projekciou idealizovanej ľudskej prirodzenosti, chcel mať objektívne existujúceho Boha. Bol preto sklamaný, cítil sa podvedený a Bohu vyčítal, že ho oklamal, že mu neprezradil, že neexistuje. Postupne na Boha zanevrel a na dlhé obdobie sa z neho stal bojovný ateista, ktorý druhých ľudí vrátane najbližšej rodiny presviedčal, že Boh neexistuje. „Bolo to moje prvé sebauvedomenie, odpútanie sa od detstva, od náboženstva a povznesenie sa ponadeň“, píše Münz v pozostalosti, „môj prvý svetonázorový obrat, „meine Kehre“ (!), neistý krok k dospelosti!“ (ATM – *Poznámky, improvizácie, kritiky, sebakritiky, spovede...*).

3. Ateizmus a bohoľľadačstvo

Feuerbach neponúkol Münzovi iba filozofický argument proti existencii Boha, ale spôsobil psychologický zlom, odhalenie, že obraz Boha sa z objektívnej transcendentnej skutočnosti zmenil na projekciu človeka. Prijatú túto myšlienku neznamenal iba jednoduché rozumové pritakanie, ale to bol bolestný existenciálny otras. To, čo Münz prijal rozumom, emocionálne nikdy úplne nespracoval. Dosvedčujú to aj jeho slová: „Ním [t. j. Feuerbachom, doplnili autori] som sa ideovo lúčil s detstvom, celá bytosť protestovala, zviňala sa, nakoniec sa poddala, ale nie definitívne. Z toho tá polovičatosť a to dlhé trvanie. Rozumovo som akosi dozrieval, citovo nie“ (ATM – *Poznámky, improvizácie, kritiky, sebakritiky, spovede...*). Toto rozpoloženie zhrňa takto: „Rozum chcel, cit nie, bol to rozpor, ktorým som dlho trpel“ (ATM – *Poznámky, improvizácie, kritiky, sebakritiky, spovede...*). Možno ním trpel stále. Münz totiž nikde nehovorí, že ateizmus vyriešil jeho problém. Skôr priznáva, že filozofia odstránila starú istotu, ale novú neposkytla. Münz nevytvára o sebe obraz filozofa, ktorý sa k ateizmu dopracoval výlučne logickou argumentáciou, naopak, priznáva vlastnú psychologickú zložitnosť, vnútorné rozpory i motívy, ktoré by bolo možné označiť za existenciálne alebo osobnostné.

Táto Münzova sebaanalýza nás vedie k tomu, že napriek túžbe po samostatnosti a slobode v ňom bola aj paralelná túžba po autorite. „Rozchod s Bohom mi po tejto stránke padol vhod... cítil som sa voľnejší“ (ATM – *Poznámky,*

improvizácie, kritiky, sebakritiky, spovede...), „ale zároveň som potreboval autoritu. Vedel som toho veľmi málo, nemal som vlastný názor a potreboval som radu autority... A Boh mi kedysi nariadil. Teraz som bol sám, nevedel som si nič sám nariadiť, nebol som si autoritou!“ (ATM – *Poznámky, improvizácie, kritiky, sebakritiky, spovede...*). Pomoc preto hľadal aj u teológov, ktorí chodili na prednášky z filozofie, no oni mu „len papagájovali svoje články viery“ (ATM – *Poznámky, improvizácie, kritiky, sebakritiky, spovede...*) a tak ostal odkázaný len na štúdium ateistickej literatúry, ktorej síce čítal mnoho, no veľmi ho neposúvala vpred.

Pozostalosť nám odhaľuje nielen spomínané Münzove túžby, ale aj akýsi jeho komplex menejcennosti na jednej strane a fascináciu ideálom dokonalosti, s ktorým sa spájala aj určitá závisť, na strane druhej:

Boh bol predsa dokonalý, najmúdrejší, najlepší, vševediaci. Aj ja som chcel byť taký, nebol som však ani v jednom bode, a preto som sa popri ňom cítil malý, nedokonalý, zväčšoval moje komplexy, ktorých som mal v mladosti aj bez neho dosť a dosť. Zbavil som sa síce ideálu v podobe Boha, ale ideál dokonalosti zostal, trápil ma a trápi dodnes (ATM – *Poznámky, improvizácie, kritiky, sebakritiky, spovede...*).

Najviac ho však zasiahol Feuerbachov výrok z *Podstaty kresťanstva*: „Vedieť o Bohu a sám nebyť Bohom, vedieť o blahoslavenstve a sám ho nebyť účastným, to je rozpor, nešťastie“? (ATM – *Poznámky, improvizácie, kritiky, sebakritiky, spovede...*; Feuerbach 1954, 74).¹¹ Münzov rozchod s Bohom, ktorý bol zároveň aj prvým prejavom rozchodu s detstvom, bol však nedôsledný.

Moja neschopnosť zbaviť sa definitívne Boha je výrazom mojej neschopnosti zbaviť sa definitívne detstva, nedospelosti, vziať svoje veci len do svojich rúk a nenechať sa dirigovať inými, neskrývať sa za nich. Niekedy som naivný až hrôza (ATM – *Poznámky, improvizácie, kritiky, sebakritiky, spovede...*).

Dokonca sám pochybuje aj o svojej neviere, ktorú vnímal aj ako neveru: „Ako keby som sa ešte stále musel ubezpečovať o svojej nevere... Som vskutku ateista?“ (ATM – *Filozofické etudy*). Toto pochybovanie nás uisťuje v tom, že Münzov neskorší filozofický ateizmus sa odlišuje od militantného ateizmu, ku ktorému inklinoval v mladšom veku. Jeho nevera nie je (a podľa všetkého ani nikdy celkom nebola) triumfálnym víťazstvom rozumu. Zostala skôr otvorenou otázkou.

¹¹ Münz túto Feuerbachovu vetu cituje v pozostalosti viackrát. A na niektorých miestach za ňu naozaj dáva otáznik (tak sme to aj uviedli), hoci u Feuerbacha nasleduje bodka.

Markantne sa to prejavuje aj v jeho úvahách o náboženstve, ktoré neustále korigoval, až nakoniec dospel k už spomenutému záveru, že „až teraz, na sklonku života, som schopný hovoriť o náboženstve nezaujatšie a vidieť v ňom dokonca aj pozitíva“ (ATM – *Filozofické etudy*). V tejto fáze Münz začína náboženstvo chápať ako jednu z ciest ľudského poznávania skutočnosti, čo je významný posun oproti jeho mladosti.

Münzov ateizmus preto nemožno chápať ako definitívne „vysporiadanie sa“ či „uzavretie“ náboženskej otázky, ale skôr ako výsledok celoživotného filozofického zápasu, v ktorom rozum a existenciálna potreba transcendencie sú komplementárne, hoci si navonok protirečia. Podľa nás ide o interpretačný kľúč k celému Münzovmu duchovnému vývoju. Síce sa jednoznačne hlási k ateizmu, no zároveň priznáva, že otázka Boha zostáva v jeho myslení trvalo otvorená. Neopisuje teda iba cestu od viery k ateizmu, ale odhaľuje, že jeho ateizmus nikdy úplne neuzavrel otázku Boha, čo potvrdzuje aj jeho kľúčové vyznanie: „Som bohohľadač a to je všetko“ (ATM – *Poznámky, improvizácie, kritiky, sebakritiky, spovede...*), ktoré vyjadruje postoj človeka, ktorý síce Boha nenašiel, no neprestal ho hľadať.

Záver

Môžeme skonštatovať, že Münzovo bohohľadačstvo predstavuje akýsi otvorený horizont jeho duchovného vývoja, o ktorom si v mladosti myslel, že už je dávno uzavretý, vrátane náboženskej problematiky, o ktorej sa však v pozostalosti dozvedáme: „Odvolávam. ... Vraciam sa k nej a budem sa vraci. Núti ma ,to‘“ (ATM – *Poznámky, improvizácie, kritiky, sebakritiky, spovede...*). To dokazuje, že otázka Boha zostáva v jeho myslení trvalo prítomná. Münz ju nevyšvetľuje iba filozoficky, ale aj psychologicky. Hovorí o pretrvávajúcej „urazenosti“ a najmä o sklamaní zo straty absolútneho bodu, ktorý kedysi pre neho predstavovala viera.

Je zrejmé, že ateizmus mu nepomohol vyriešiť základnú existenciálnu otázku zmyslu: „Preto sa s tým dodnes neviem uspokojiť a stále do Boha a náboženstva vrtám, preto som bohohľadačom“ (ATM – *Poznámky, improvizácie, kritiky, sebakritiky, spovede...*). Nepociťuje pritom potrebu hľadať cestu späť k tradičnej viere, ale trvalú nespokojnosť s uzavretím otázky Boha. Münz si zároveň uvedomuje paradox svojho postoja: zostáva ateistom, no zároveň priznáva, že otázka Boha ho nikdy neopustila. S odstupom rokov hodnotí celý svoj duchovný vývoj oveľa pokojnejšie než vo svojich skorších prácach. Kým kedysi označoval svoj zápas s Bohom za „pomstu“, teraz otvorene priznáva, že išlo predovšetkým o hlboké sklamanie. „Som rád, že som vyšiel z náboženstva,

že som ho zavrhol, ale zostal som bohohľadačom“ (ATM – *Poznámky, improvizácie, kritiky, sebakritiky, spovede...*). Táto veta je mimoriadne dôležitá, pretože ukazuje, že bohohľadačstvo u Münza nepredstavuje popretie ateizmu. Obe podoby existujú vedľa seba. Ateizmus je výsledkom filozofického presvedčenia, zatiaľ čo bohohľadačstvo vyjadruje trvalú existenciálnu otvorenosť voči otázke transcencie. „Len jedno sa mi z detstva nesplnilo: nenašiel som znovu Boha... Preto ma to stále vyzýva k vracaniu sa k nemu...“ (ATM – *Poznámky, improvizácie, kritiky, sebakritiky, spovede...*).

Münzova sebaidentifikácia ako bohohľadača vo svojom najhlbšom význame neoznačuje človeka, ktorý Boha našiel, ani človeka, ktorý sa k viere vracia, ale stav trvalého filozofického a existenciálneho hľadania, ktorého naplnenie už ani neočakáva. V pozostalosti sa objavuje aj ďalší motív, ktorý ešte viac zvýrazňuje paradoxnú povahu Münzovho bohohľadačstva. Priznáva, že keby sa s Bohom predsa len stretol, neprišiel by sa mu pokloniť, ale položiť mu otázky o utrpení, nespravodlivosti a zle vo svete: „Raz by som sa rád stretol s Bohom, ale osobne... aby som mu mohol z očí do očí povedať, čo si o ňom myslím“ (ATM – *Filozofické etudy*).

Münzovo bohohľadačstvo nie je prejavom jeho náboženskej nostalgie, ale je filozofickým postojom človeka, ktorý sa nevzdal ani kritického myslenia, ani potreby transcencie, ktorý sa nevzdal ani kladenia otázok s vedomím toho, že definitívne odpovede neexistujú. V danom kontexte môžeme dodať, že predložená analýza a reflexia Münzovej pozostalosti dopĺňa doteraz známy obraz jeho filozofického myslenia, ako aj hlbšie poznanie jeho osobnosti a cesty duchovného hľadania.

Literatúra

- FEUERBACH, L. (1954): *Podstata Kresťanstva*. Prel. Teodor Münz, Bratislava: SVPL.
- MÜNZ, T. (n. d.): *Archív Teodora Münza* (ATM).
- MÜNZ, T. (1973): Kopernikovsky obrat v kritike náboženstva. Ludwig Feuerbach, 1804 – 1872. *Osveta – časopis pre otázky výchovy dospelých*, 8 (1), 14 – 19.
- MÜNZ, T. (1994a): Náboženská filozofia na Slovensku v prvej polovici 20. storočia. *Filozofia*, 49 (7), 403 – 481. Dostupné na: <https://filozofia.sav.sk/sites/default/files/doc/filozofia/1994/7/403-481.pdf>
- MÜNZ, T. (1994b): Oči dokorán a mesiac v splne (rozhovor). *Mosty*, 3 (35), 11.
- MÜNZ, T. (2002a): *Listy filozofom*. Bratislava: Kalligram.
- MÜNZ, T. (2002b): Keď je núdza najväčšia... *Evanjelický posol spod Tatier*, 92 (51– 52), 15.
- MÜNZ, T. (2002c): Pravda a skutočnosť je vždy relatívna (rozhovor). *Slovo*, 4 (34), 10.
- MÜNZ, T. (2002d): Pravda a skutočnosť je vždy relatívna (rozhovor). *Kritika & Kontext*, 7 (2 – 3), 59 – 66.

- MÜNZ, T. (2020): *Odchádzame? Esej o človeku a prírode*. Bratislava: Petrus.
- PLAŠIENKOVÁ, Z. (ed.) (2014): *Reflexia európskej filozofie v slovenskej filozofii 20. storočia. Tvorba Teodora Münza očami súčasníkov*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- PLAŠIENKOVÁ, Z. – BIZOŇ, M. (2026): Životná skúsenosť, základné mýlniky a prínos tvorby Teodora Münza. In: Foltin, M. – Kladeková, L. – Martinkovič, M. (eds.): *Filozofický ústav SAV (1946 – 2026). História, osobnosti, perspektívy*. Bratislava: Filozofický ústav SAV, 261 – 292.

Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 1/0430/26 *Názorové metamorfózy na vzťah človeka a Boha v tvorbe Teodora Münza*.

Michal Bizoň
Univerzita Komenského v Bratislave
Pedagogická fakulta
Katedra etickej a občianskej výchovy
Račianska 59
813 34 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: bizon@fedu.uniba.sk
ORCID-ID: <https://orcid.org/0000-0001-6576-4245>

Zlatica Plašienková
Univerzita Komenského v Bratislave
Filozofická fakulta
Katedra filozofie a dejín filozofie
Gondova 2
811 02 Bratislava 1
Slovenská republika
e-mail: zlatica.plasienkova@uniba.sk
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3201-3722>